

Tanulmányok

KÖPECZI BÉLA

Lukács 1919-ben

1.

Lukács György 1919-ben 34 éves volt, nem tartozott tehát abba a fiatal generációba, amelyik minden tapasztalat nélkül vetette magát a forradalomba. A budapesti és berlini egyetemeken végezte jogi és filozófiai tanulmányait, résztvett a századelő Magyarország kultúrküzdelmében, Max Weberrel, Ernst Bloch-hal és más – a Geistesgeschichte-hez tartozó – német filozófusokkal az emberiség nagy problémáin töprengett Heidelbergben az első világháború előtt és a háború idején.¹

Ekkor elsősorban az esztétika és az irodalom problémái érdeklik. 1910-ben megjelentet egy tanulmánykötetet *A lélek és a formák*, 1911-ben pedig egy monográfiát *A modern dráma fejlődésének története* címmel. 1915-ben megírja *A regény elméletét*, amely csak 1920-ban jelenik majd meg, és kidolgoz egy esztétikai rendszert, melynek kéziratát halála után fogják megtalálni egy német bank páncélszekrényében és 1975-ben lát napvilágot *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika* címen.

Mindez azt jelenti, hogy Lukács már ismert esztéta és irodalomkritikus, amikor 1918 végén csatlakozik a Kommunisták Magyarországi Pártjához, amely Kun Béla és az orosz forradalom eszméiért lelkesedő volt hadifoglyok kezdeményezésére alakult meg.

Lukács az 1969-ben *Utam Marxhoz* címen megjelentetett kötetében így emlékezik vissza ezen időszakának szellemi és főként filozófiai fejlődésére: „A filozófia felé való megindulás az etika és az esztétika érintkezési problémáinak vizsgálatával vette kezdetét. Mint már többször kifejtettem: ennek a fejlődési szakasznak alapját lázongó elégedetlenségem tette ki – a dzsentroid módon kapitalizálódó magyar étellel szemben –, ez volt az alapja Ady iránt érzett feltétlen hódolatomnak is, anélkül természetesen, hogy – mint a magyar baloldal vezető ideológusai tették – valaha is a nyugati civilizáció importjában láttam volna a kivezető út megalapozását. Akkor persze aligha voltam szocialistának nevezhető – a francia radikális szindikalizmust kivéve nagyon elutasító állásponton álltam

¹ Lukács szellemi fejlődése és főleg 1919-es tevékenysége többfajta megközelítési módra adott lehetőséget. A nyugati Lukács-interpretátorok gyakran naivitást vetnek a magyar filozófus szemére, vagy azt próbálják bebizonyítani, hogy filozófiai nézetei és politikai tevékenysége nem voltak összhangban egymással. Rövid összefoglalómnak nem célja, hogy ezekkel a nézetekkel vitatkozzam, Lukács írásaiból és cselekedeteiből kiindulva a tényeket rögzítettem. Vö. ezzel kapcsolatban *V. Zitta: G. Lukács. Alienation. Dialectics. Revolution. The Hague, 1964; D. Kettler: Marxizmus und Kultur. Mannheim und Lukács in den ungarischen Revolutionen 1918/1919. Neuwied–Berlin, 1969; Lukács in the Hungarian Revolution of 1918/1919. Telos, 1971, 10. sz.; M. Löwy: Pour une sociologie des intellectuels révolutionnaires, Paris, 1976. és Hermann István: Lukács György gondolatvilága. Tanulmány a XX. század emberi lehetőségeiről. Bp. 1974.*

azokkal a szocialista teoretikusokkal szemben, akiket akkor ismertem. De bármennyire elméletileg tisztázatlan módon, mégis a fennálló társadalom forradalmi megszüntetésében láttam az egyedüli kivezető utat a jelen kulturális ellentmondásaiból.”²

Az esztétika és etika vonatkozásában elsősorban Kant befolyása alatt állt, de elég korán megpróbált kibontakozni e hatás alól, hogy azután Hegel történetfilozófiáját fogadja el. A hegeli filozófia nem elégítette ki az etika szempontjából, mivel Lukács sohasem tekintette érvényesnek a valósággal való összeegyeztethetőség gondolatát, azt a felfogást, miszerint a morális imperatívuszok a fennálló társadalom tényleges szükségleteihez vezetnek el. Kirkegaardtól, a középkori keresztény eretnek gondolatoktól és a keleti erkölcsfilozófiától inspirálva kísérte meg megvetni filozófiai alapjait egy olyan etikának, mely túlhaladja az erkölcs és a jog korlátait. Leginkább Dosztojevszkij nézetei foglalkoztatják, aki ezt a problémát irodalmilag fogalmazza meg.

Az első világháború méginkább ez irányba viszi tovább, de elsősorban a politikai események ösztönözték arra, hogy Marx-szal és a munkásmozgalom problémáival foglalkozzék. Kezdetben Georges Sorel eszméi és a Szabó Ervin által terjesztett anarcho-szindikalista Marx-interpretációk vonzották. A háború idején ismerkedett meg Rosa Luxemburg egyes írásaival.

Lukács a *Történelem és osztálytudat* új kiadása utószavában és másutt is hangsúlyozza e korszaka fejlődésének ellentmondásos jellegét, amikor is baloldali etika és idealista történetfelfogás keveredik egymással. Az orosz forradalom jelent számára túllépést ezeken az ellentmondásokon,³ legalább is gyakorlatilag. Elméletben továbbra is fenntartásai vannak.

1918 decemberében egy cikket publikál *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma* címmel, ahol megállapítja, hogy a marxi elméletben két irányzat található, az egyik a szociológiai, mely a múltat az osztályharcokkal magyarázza és egy másik, a történetfilozófiai, mely „a proletariátust az emberiség szociális megváltásának hordozójává teszi, a világtörténet messianisztikus osztályává.” A felvetődő dilemma a következő: meg kell-e valósítani a proletariátus diktatúráját azonnal, az osztály nélküli társadalom megteremtése, következésképp a demokrácia kifejlődése reményében, avagy várni kell, míg megvalósul a világ új rendje, ámde ez esetben hosszú ideig, addig kell várni, ameddig az emberiség többsége helyesli a társadalom radikális átalakítását. Lukács véleménye a következő: „A bolsevizmus azon metafizikai föltevésen alapul, hogy a rosszból jó származhatik, hogy lehetséges, mint Razumihin mondja a *Bűn és bűnhődés*-ben: az igazsághoz keresztülhazudni magunkat. E sorok írója nem képes ezt a hitet osztani, és ezért feloldhatatlan erkölcsi dilemmát lát a bolsevik állásfoglalás gyökerében, míg a demokrácia – hite szerint – csak emberfeletti lemondást és önfeláldozást követel azoktól, akik tudatosan és becsületesen végig akarják csinálni. De ez, ha talán emberfeletti erőt igényel is, nem lényegében megoldhatatlan kérdés, mint a bolsevizmus erkölcsi problémája.”⁴

Néhány hónap múlva megváltoztatja véleményét. Egy másik cikkében, amit a Tanácsköztársaság megalakulása előtt írt, de csak 1919 májusában publikált *Taktika és etika*

² Lukács György: Utam Marxhoz. Válogatott Filozófiai Tanulmányok. Bp. 1971. I. köt. 11–12. old.

³ Lukács György: Történelem és osztálytudat. Bp. 1971. 695–735. old.

⁴ Lukács György: A bolsevizmus mint erkölcsi probléma. Szabadgondolat, 1918. december. – Történelem és osztálytudat. Bp. 1971. 11–17. old.

címmel, leszögezi, hogy egy szocialista számára az etikai probléma mindig szorosan kötődik az adott történetfilozófiai helyzethez. „A szocializmust megvalósító osztály-érdekek és az azokat kifejezésre juttató osztályöntudat világtörténeti hivatást jelentenek, és a fent említett objektív lehetőség ennél fogva azt a kérdést jelenti: itt van-e már a pillanat, amely a szakadatlan közeledés stádiumából – ugrásszerűen – az igazi megvalósulásába vezet”. A tudomány nem tudja előre megmondani, vajon ez a pillanat tényleg elérkezett-e és az etika nem adhat recepteket a korrekt cselekvés számára. „Az etikai öneszmélet rámutat arra, hogy vannak helyzetek – tragikus helyzetek –, amelyekben lehetetlen úgy cselekedni, hogy bűnt ne kövessünk el; de egyúttal megtanít arra is, hogy még ha két bűn között kell is választanunk, akkor is van még mértéke a helyes és a nem-helyes cselekvésnek. Ez a mérték: az áldozat.” Borisz Szavikov egyik regényére utal, ahol az író ezt a gondolatot kifejtette: „Csak annak gyilkos tette lehet – tragikusan – erkölcsi, aki tudja, megingathatatlanul és minden kétséget kizáróan tudja, hogy gyilkolni semmi körülmények között sem szabad.”⁵

Lukács tehát eljut a forradalom ügyének vállalásáig, ami számára szükségszerűen a proletárdiktatúrát jelentette, azt a diktatúrát, melynek egy történelmi ugrással meg kell valósítani az osztály nélküli társadalmat. Csatlakozása a forradalom ügyéhez számára egyben a marxizmus elfogadását is jelenti, de az etika és politika viszonyát illetően sajátos, az idealista filozófia hatását mutató felfogásban.

2.

1918. október 30-án győz Magyarországon a polgári demokratikus forradalom, november 16-án kikiáltják a köztársaságot. A Károlyi-kormány azonban nem tudja leküzdeni a külső és belső nehézségeket. A paraszt és munkás tömegek elégedetlenek a kormány szociális politikájával, az Antant nem érdekelt az ország demokratizálásában és beleegyeznek, hogy román és cseh csapatok igen nagy, részben magyarok által is lakott területeket foglaljanak el a történelmi Magyarországból. Az 1918. november 24-én megalakult Kommunisták Magyarországi Pártja, számbeli gyengesége ellenére erős befolyást gyakorolt munkás és értelmiségi körökben. Ebben a feszült helyzetben a szociáldemokrata baloldal kész volt együttműködni a kommunistákkal és számtalan bonyodalom után 1919. március 21-én a két párt egyesült, majd kikiáltották a Tanácsköztársaságot. A Tanácsköztársaság békés úton győzött, de a munkásosztály, valamint a parasztság és az értelmiség egy részének támogatása ellenére is leküzdhetetlen nehézségekkel találta magát szemben, különösen azért, mivel nemzetközileg elszigetelt volt. Egyetlen reménye lehetett csak: elnyerni a forradalmi Oroszország és más közép-európai forradalmi mozgalmak támogatását.

Ebben az első pillantásra reménytelennek tűnő helyzetben nemcsak radikális politikai változás következik be, de átalakulás indul meg a társadalmi élet minden területén.

⁵ Lukács György: Taktika és ethika. Bp. 1919. 22–31. old.

Lukács elkötelezi magát. Először közoktatásügyi népbiztoshelyettesnek, majd népbiztosnak nevezik ki. Egy ideig a cseh intervencióssok ellen küldött egyik csapattest politikai biztosa.

Lukácsot a politikai tevékenység nem elégti ki, megkísérli az események elemzését adni az új társadalom alapvető problémáiról. 1919. április 13-án megjelentet egy cikket, ezzel a beszédes címmel: *A kommunizmus erkölcsi alapja*. Ebben kijelenti, hogy a fejlődésnek ebben az adott szakaszában minden cselekvés mozgató elve az osztályharc, mivel a proletariátus harcának eredményét az ellenség fenyegeti. A pillanat szorongatottsága ellenére is felmerül a jövőre irányuló kérdés: milyenek lesznek az új társadalom jellemző vonásai, mi lesz a benne élők életének tartalma? Erre a kérdésre – állítja Lukács – csak az erkölcs oldaláról kaphatunk választ. „Csak akkor volt értelme az osztálykülönbségek gyökeres kiirtásának, ha vele minden kiveszett az emberek egymás közötti életéből, ami őket egymástól elválasztotta: minden harag és minden gyűlölet, minden irigység és minden gőg. Egyszóval: ha az osztály nélküli társadalom a kölcsönös szeretet és megértés társadalma lesz. Egy ilyen társadalomnak azonban a társadalmi és gazdasági élet átalakulásai csak alapját rakhatják le, csak lehetőségeit teremthetik meg, hogy igazán megvalósuljon, ahhoz maguknak az embereknek is át kell alakulniok.”⁶ Ezt a változást a kultúra és mindenekelőtt a nevelés hivatott előmozdítani, a nevelésnek a teljes egyenlőséget kell tükröznie az adott pillanatban folytatott kéréletlen osztályharc ellenére is.

Lukács optimizmusát nemcsak a hazai tapasztalatok táplálták, hanem főként a világforradalom reménye. Úgy gondolta, mint azt *A győzelmes proletariátus taktikája* című cikkében kifejti, hogy a világ polarizálódni fog, és a harcot a nemzetközi burzsoázia és a nemzetközi proletariátus vívja majd meg. A nemzetközi proletariátus győzni fog, és a világon mindenütt megvalósítja diktatúráját. Ami tehát igaz a magyar viszonyok között, igaz lesz máshol is. „A diktatúra lehetősége és záloga a végső győzelemnek. De a győzelmet magát a proletariátus jövőbeli világos osztályöntudata és öntudatos osztályharca fogja csak igazán megszerezni.”⁷

Lukács számára a proletárdiktatúra nemcsak történetfilozófiája valóra váltását, hanem a forradalmi cselekvés lehetőségét is jelentette. Egy 1919. április 20-án írott cikkében elemzi a forradalmi cselekvés sajátosságát, leszögezve, hogy ennek mércéje a többség azaz a közösség érdekének előtérbe helyezése az egyéni vagy csoport érdekekkel szemben. A többség uralma a kisebbség fölött magában hordozza az áldozat fogalmát. „Minden igazi erőt az áldozatkészség foka határoz meg. Aki mindent hajlandó föláldozni, az legyőzhető.”⁸

A proletariátus diktatúrájának gyakorlásában nagy jelentőséget tulajdonít azon kapcsolatnak, mely *párt és osztály* között fennállhat. Véleménye szerint a pártforma volt a proletármozgalom első cselekvő lépése a puszta ellenzéki időszak után; az első kísérlet a társadalom egészének átformálására. Ez azt jelenti, hogy kezdettől fogva belső ellentmondás állott fenn a cél és a szervezeti forma között, mely nyíltan jelentkezett a szociáldemokrata pártokban. „Az orosz bolsevizmus nagy tette az volt, hogy benne öltött

⁶ Lukács György: A kommunizmus erkölcsi alapja. Az Ifjú Proletár, 1919. április 13. – Történelem és osztálytudat. Bp. 1971. 18–21. old.

⁷ Lukács György: A győzelmes proletariátus taktikája. Népszava, 1919. április 15.

⁸ Lukács György: Mi a forradalmi cselekvés? Vörös Újság, 1919. április 20.

először – a párizsi kommun óta – testet a proletariátusnak ez az öntudata és világtörténelmi önbizalma.” Lukács leszögezi, hogy Magyarországon a szocialisták és a kommunisták egyesülését maga a proletariátus valósította meg, és hogy ezután megszűnik a szó régi értelmében vett párt, csak egy egységes proletariátus létezik. „A párt ma az egységes proletariátus egységes akaratának kifejezése: az új társadalomban uralkodó, az új erőkből felépülő akarat végrehajtó szerve.”⁹

Mivel az osztálytudatnak igen jelentős szerepet tulajdonít, ez okból kezd el foglalkozni a történelmi materializmus szerepével, és egyik utolsó – 1919 júliusában publikált – cikkében a történelmi materializmus funkcióváltásával foglalkozik. Áttekintve a marxizmus történeti fejlődését, megállapítja, hogy a történelmi materializmus annyiban érvényes, amennyiben az új társadalom a régi és az új keveréke még, és így alkalmazható rá a régi társadalom szociológiai magyarázata. Ugyanakkor, ami a kapitalista társadalomban felépítmény volt, az új társadalomban alap lesz és a kapitalista társadalom alapja felépítménnyé válik. „A szocializmusra való átmenetnek, a szocializmus építő munkájának lényege éppen abban foglalható össze, hogy az ideológikus elemek, az emberi eszme, az ember felszabadításának és megváltozásának eszmé[je] lesz az építőmunka uralkodó eszméjévé és a gazdasági élet ennek az eszmének egyszerű eszközévé, egyszerű funkciójává válik.”¹⁰ A dialektikus materializmus, miközben megszűnik szociológiai elmélet lenni, az új társadalomban a tudományos kutatás módszere lesz.

Mint látjuk, Lukács eltúlozza a szubjektív tényezők szerepét a történelmi fejlődésben, idealizálja a munkásosztály funkcióját, alábecsüli a szervezettség jelentőségét, ugyanakkor azonban elfogadja az osztályharc és a proletariátus történelmi hivatásának elvét, valamint a forradalom és a proletárdiktatúra szükségességét.

Azért idéztük itt e lukácsi gondolatokat, mert ezek képezték ideológiai és politikai alapját kulturális és művelődéspolitikai koncepciójának.

3.

Lehetetlen megértenünk Lukácsnak a Tanácsköztársaság idején vallott kultúra-koncepcióját, ha figyelmen kívül hagyjuk azokat a vitákat, melyek a háború alatt e témában folytak a magyar értelmiség körében. Az ún. Vasárnapi Körben, melynek Lukácson kívül Mannheim Károly, Hauser Arnold, Fogarasi Béla, Fülep Lajos és mások voltak tagjai, a kultúrát tekintették az egyedüli kiútnak a kapitalista társadalom intellektuális és morális válságából.¹¹ (Mannheim 1918-ban egy tanulmányt publikál *Lélek és Kultúra* címmel, melyben kifejti ezt a Lukács által is osztott nézetét.) Lukács számára a forradalom eszköz a kultúra uralmának megvalósításához. Ebben az időben elfogadja Alfred Weber elméletét, aki különbséget tesz a civilizáció és a kultúra fogalma között.

⁹ Lukács György: Párt és osztály. Közli: „Mindenki újakra készül . . .” Szerk. József Farkas. IV. köt. (a továbbiakban: MUK) Bp. 1967. 223–229. old.

¹⁰ Lukács György: A történelmi materializmus funkcióváltása. Internationale, 1919. július. – MUK 652–662. old.

¹¹ Vö. Novák Zoltán: A Vasárnapi Társaság. In: A magyar filozófiai gondolkodás a századelőn. Bp. 1977. 300–376. old.

1919. júniusában megjelentet egy tanulmányt *Régi kultúra és új kultúra* címmel, amelyben kifejti álláspontját erről az ellentmondásról. Véleménye szerint „a kultúra fogalma (ellentétben a civilizációval) magába zárja mindazokat az értékes termékeket és tevékenységeket, melyek a közvetlen életfenntartás szempontjából nélkülözhetők”. A kapitalista társadalom képtelen volt biztosítani a kultúra ilyen irányú fejlődését, mivel a gazdasági élet uralta az egész életet, az ember alávetetté vált a termeléssel szemben, ideológia és termelés ellentétben álltak egymással. A kommunista társadalomban az irányított és szervezett gazdasági élet majd véget vet öncélúságának, mivel azt a társadalmi folyamatot, melyben végbemegy, gazdasági tényezők befolyásolják. Az ember külső és belső életét emberi és nem-gazdasági motívumok fogják uralni. Ez a funkcióváltozás teremt majd meg az új kultúra lehetőségét, ami eredményezi az ember belső uralmát környezete felett, míg a civilizáció csak külső uralmát valósította meg a természet felett. „Az ember öncélúsága a kultúra szociológiai előfeltétele.” Tanulmánya végén Lukács felveti a kérdést, miképpen használható fel a régi kultúra, majd megállapítja, hogy „a kapitalizmus korszakának igazi hozzájárulása a jövő felépítéséhez abban áll, hogy maga teremt meg összeomlásának és romjain a jövő felépítésének lehetőségeit. Úgy, ahogy a kapitalizmus maga hozza létre megsemmisítésének gazdasági előfeltételeit, ahogy maga teremt meg proletárszemlében való megsemmisítő bírálatának szellemi fegyverzetét (Marx viszonya Ricardóhoz), úgy teremt meg itt is, Kant és Fichte filozófiájában, annak az új társadalomnak az eszméjét, mely az ő megsemmisülését szükségképpen létrehozni hivatva van”.¹² Így tér vissza a régi idealista etika a lukácsi elméletbe, és ad utópista távlatot kultúrpolitikájának.

Az 1919. április 20-án publikált, *A kultúra tényleges birtokbavétele* című cikkében megállapítja, hogy az új gazdasági rend a belső egyenlőségnek csak lehetőségeit teremtette meg, a proletariátus hatalomra jutása és a kulturális intézmények köztulajdonba vétele a kulturális átalakulásnak csak eszközeit jelentik. „Az, hogy a műkincsek, a színházak, az iskolák stb. a proletariátus kezében vannak, csak lehetőségét teremt meg az új kultúrának, a tényleges birtokbavételnek. Annak a kornak, amelyben a kultúra összes alkotásai a dolgozók valamennyiének belső tulajdonává váltak. Ezt a tényleges birtokbavételt kell a nevelésnek megvalósítani.” Az interiorizációs folyamatnak a fizikai és szellemi munka közti különbség megszűnéséhez kell vezetnie. „A feladat itt az, hogy minden ember számára minden pillanatban nyitva álljon élete külső és belső alakulása szerint, hogy akár mint fizikai, akár mint szellemi munkás elhelyezkedjék a társadalomban.”¹³ A kultúra tehát elsődleges eszköze nemcsak a társadalom, hanem általában az ember radikális átforgatásának.

Ez az utópikus eszme nyithat utat a proletárdiktatúra egy lényeges célkitűzésének megvalósulásához: a kultúrát nagy tömegekhez eljuttatni, s Lukács minden tőle telhetőt megtesz e program végrehajtásáért. Mozgalom indul az írástudatlanság leküzdésére, létrejön a 8 osztályos általános iskola, munkásegyletet alapítanak. Valamennyi kulturális intézmény – könyvtárak, múzeumok, színházak – megnyílik a nép előtt, koncerteket rendeznek a munkások számára. Ez a demokratizmus jellemzi mindenekelőtt azt a kultúrpolitikát, melyet a magyar értelmiség oly lelkesedéssel vitt át a gyakorlatba.

¹² Lukács György: *Régi kultúra és új kultúra*. Internationale, 1919. június 15. – MUK 470–480. old.

¹³ Lukács György: *A kultúra tényleges birtokbavétele*. Fáklya, 1919. április 20. – MUK 205–206. old.

Mivel Lukács a szakértelmet többre becsüli a dilettantizmusnál, az értelmiség legjelesebb képviselőinek támogatását igyekszik megnyerni. Ez a második jellemzője kulturális tevékenységének. A legrangosabb írókat kéri fel az irodalmi élet irányítására, köztük nem-kommunistákat is, a regényíró Móricz Zsigmondot csakúgy, mint a költő Babits Mihályt. A színház újjászervezésében Balázs Béla nyújt segítséget, aki később a filmművészet egyik kiváló teoretikusa lesz. A zenei direktórium tagjai közt ott találjuk Dohnányi Ernőt, Bartók Bélát és Kodály Zoltánt.

Hogy politikája célravezető legyen, megkísérli megteremteni annak gazdasági és intézményes alapjait. Az igen nehéz körülmények között is hatékony kultúrpolitikájának magyarázata elsősorban a kapitalizmusból a szocializmusba való békés átmenetben, az értelmiség többségének támogatásában és nem utolsósorban saját tudományos orientáltóságában rejlett.

Ideológiai és művészeti irányzatok szempontjából nyitott politikát folytat – és ez a harmadik jellemző vonása kultúrpolitikájának. Természetesen nem volt könnyű megvalósítani egy ilyen politikát abban a rendkívül feszült helyzetben, amikor a proletárdiktatúrát külső és belső ellenség egyaránt fenyegette, és amelyek a kulturális élet területén is megpróbáltak vizályt szítani. A közoktatásügyi népbiztosságot egyes jobboldali szociáldemokraták azzal vádolták, hogy előnyben részesíti a proletariátustól idegen művészeti irányzatokat, különösen az expresszionista Kassák Lajost és folyóiratát, a *Má-t*¹⁴ Lukács az ügyel kapcsolatban egy nyilatkozatot tesz közzé, hogy világossá tegye a közoktatásügyi népbiztosság álláspontját. „A Közoktatásügyi Népbiztos semmiféle iránynak vagy pártnak irodalmát hivatalosan támogatni nem fogja. A *Kommunista* kultúrprogram csak jó és rossz irodalmat különböztet meg és nem hajlandó sem Shakespeareat, sem Goethét félredobni azon a címen, hogy nem voltak szocialista írók. De nem hajlandó arra sem, hogy szocializmus címen ráeressze a dilettantizmust a művészetre. A *Kommunista* „kultúrprogram az, hogy a legmagasabb és legtisztább művészetet juttassa a proletariátusnak és nem fogja engedni, hogy politikai eszközzé rontott vezércikk-poézissal pusztítsák ízlését. A politika csak eszköz, a kultúra a cél.” Ez a toleráns álláspont igen nehezen alkalmazható és Lukács ugyanebben a nyilatkozatában maga is elismeri a politika elsődlegességét, nem tagadva azonban többféle művészeti irányzat meglétének lehetőségét. „A politikai szempont még sokáig *kiválasztó* szempont marad, de nem diktálhatja az irodalmi termelés irányát. Csak szűrő legyen, ne egyetlen forrás! A Közoktatásügyi Népbiztosság eddig még nem avatkozott bele az irodalmi életbe: végeredményben pedig az írók szervezetére bízta majd az irányítást.”¹⁵ Balázs Béla egyik nyilatkozatából megtudjuk, hogy a cenzúrárt, amit az adott helyzetből fakadó szükségszerűségnek tekintettek, az írók maguk gyakorolják majd, akiknek az Írói Direktórium ad megbízást hat hónapnyi időtartamra.¹⁶

Lukácsot személyében is megtámadták, szocializmusát kétségbevonták azok a régi szociáldemokraták, akik őt a pártba újonnan befurakodott entellektüelnek tekintették.¹⁷

¹⁴ *Göndör Ferenc*: Kik akarják diktálni a proletáirodalmat? Népszava, 1919. április 16. – MUK 171–174. old.

¹⁵ *Lukács György*: Felvilágosításul. Vörös Újság. 1919. április 18. – MUK 196–198. old.

¹⁶ A Közoktatásügyi Népbiztosság irodalmi programja, Balázs Béla nyilatkozata. Magyarország, 1919. április 19. – MUK 199–201. old.

¹⁷ *Kéri Pál*: Mácza. Az Ember. 1919. április 15. – MUK 955–956. old.

Nekik vág vissza a már említett nyilatkozatban: „Ami pedig az én és mások szocializmusát illeti, mindenkor alávetem magamat a proletariátus összessége akaratának és sohase tartottam magamat másnak, mint ez akarat szerény végrehajtójának. De a marxizmust és a marxista politikát illetőleg nem vagyok hajlandó sem kioktatást, sem tanácsokat elfogadni. Legkevésbé pedig azoktól, (akár nyíltan, akár mások mögé elbújva jelentkeznek) akiknek „régii” marxista múltja nem produkált mást, mint a szocializmus kispolgári elvizenyősítését és a proletárosztályöntudat elhomályosítását; olyanoktól, akiknek szocialista lelkiismeretét terheli, hogy a világ proletariátusa szétszakadt és az imperializmus szolgálatában testvérháborúban ontotta véréét.”¹⁸

Érdekes megfigyelni, hogy Lukács türelmes politikáját a Tanácsköztársaság egyes befolyásos vezetői úgy értékelték, mint a proletárdiktatúra szigorú elveinek kiterjesztését a kultúra területére, mely utóbbi fejlődésére ez károsan hathat. 1919 júniusában a pártkongresszuson Kunfi Zsigmond, maga a közoktatásügyi népbiztos, felveti a diktatúrában való szellemi szabadság kérdését és Kun Bélával szembehelyezkedve kijelenti, hogy ezen a területen nem lehet korlátozni a szabadságot, és hogy ennek hiánya máris megbénította a szellemi tevékenységet.¹⁹ Lukács igen határozott hangnemben válaszol. Kijelenti, hogy a proletariátus diktatúrája a kisebbség uralma ugyan, de ez a kisebbség „az öntudatos, szervezett munkásság”, mely valamennyi dolgozó érdekében cselekszik. Ebben a diktatúrában szükség van a kritikára, de szembe kell szállni az olyan, az egészet érintő kritikával, „amely arra alkalmas, hogy a kevésbé öntudatos lelkekben ellenforradalmi érzéseket legyen alkalmas felkelteni”. „Nem kell a tudományt és a művészetet félteni. Ellenben megengedhetetlen, hogy a burzsoázia szellemi erőszakszervezetei, az oktatás és a sajtó megtartsák a maguk szabadságát. Ezeket át kell alakítani a proletariátus szervezeteivé és nem szabad tűrni, hogy ezekben más szempont jusson érvényre, mint a proletariátus szempontja.”²⁰ Kun Béla válaszában ugyanígy foglal állást, hozzátéve, hogy a szellemi élet dekadenciája kizárólag a burzsoázia szolgálatában álló kulturális területekre korlátozódik. Majd így folytatja: „Új szellemi életnek, új kultúrának kell támadnia magából a proletariátusból és én bízom a proletariátus termelő erejében, abban a termelő erőben, amely intézményeket lerombolt és intézményeket alkotott, hogy meg fogja találni a szellemi élet terén is a maga kivirágzását.”²¹ Kun ez alkalommal azonosítja a Kassák és csoportja által képviselt avantgarde irányzatot a burzsoá dekadenciával. Kassák nyilvánosan tiltakozott e vád ellen, a művészet politikával szembeni önállóságát védelmezve. Lukács maga nem foglalt állást ebben a vitában, de tudjuk, hogy nem volt az avantgarde híve.²² Lukács tradicionalista magatartását filozófiai nézetei, ízlése, de a munkás közön-

¹⁸ Lukács György: Felvilágosításul. Lásd a 15. sz. jegyzetet.

¹⁹ Kunfi Zsigmond felszólalása az országos pártgyűlés első napján. Népszava, 1919. június 13. – MUK 460–461. old.

²⁰ Lukács György beszéde az országos pártgyűlés második napján. Vörös Újság, 1919. június 14. – MUK 461–462. old.

²¹ Kun Béla válasza az országos pártgyűlés második napján. Vörös Újság, 1919. június 14. – MUK 462–463. old.

²² Kassák Lajos: Levél Kun Bélához a művészet nevében. Ma, 1919. június 15. – MUK 463–468. old. Vö. Hermann István: Lukács György gondolatvilága. Bp. 1974. 120–122. old. E vitához lásd még József Farkas: Proletárforradalom, avantgarde és tömegkultúra. In: „Vár egy új világ.” Bp. 1975. 10–29. old.

ség reagálása is magyarázza. Az *Ifjú Proletár* állást foglalva a Kassák körül folyó polémia-ban, azt tanácsolja a fiatal munkásoknak, hogy az avantgarde irányzatú művek helyett olvassák inkább Adyt és Dosztojevszkijt.²³

A kultúrpolitika nem kényszerült hivatalosan állást foglalni e vitában, türelmes magatartást tudott tanúsítani az irodalmi és művészeti irányzatokkal szemben, amit nemcsak a nyilatkozatok, hanem a megjelentetett művek, az előadott darabok és a megrendezett koncertek is bizonyítanak. Lukács érdeme vitathatatlan e politika alkalmazásában. Azt is megállapíthatjuk: a politikai gyakorlat realistább volt, mint a teória.

4.

A Magyar Tanácsköztársaság jelentős szerepet játszott Lukács intellektuális fejlődésében: lehetőséget adott számára, hogy kapcsolatba kerüljön a mindennapi valósággal és a politikai cselekvéssel. Megvalósíthatta minden forradalmár entellektüel nagy álmát; a gyakorlatba ültethette át eszméit egy olyan forrongó korszakban, amikor még minden lehetséges volt. Ez az élmény meggyorsította fejlődését Marx felé, de ugyanakkor táplálta a maga által utópikus szektarizmusnak nevezett eszméit is, melyek még a *Történelem és osztálytudat* című művében is jelentkeznek. Lukács ezt a művét 1921–1922 között írta, abban az időszakban, amikor – mint maga mondta 1962-ben – az átmenetet kereste Hegeltől Marxhoz. Bírálja saját álláspontját, megállapítva, hogy akkoriban elfogadta a hegeli szubjektum–objektum azonosság gondolatát, és ezt törekedett szembeállítani magával a marxi ismeretelmélet lényegével, mely elismeri a tudatunktól független objektív valóságot és annak tükröződését az emberi tudatban. Egy ilyen felfogás nemcsak a természet dialektikájának elvetéséhez, hanem a *Verdinglichung* téves interpretációjához is vezet, vagyis ahhoz a koncepcióhoz, mely azonosítja a tárgyasulás fogalmát az elidegenedéssel. Ilyen módon – mint maga Lukács célzott rá a 60-as években – egy társadalmi történelmi problémából olyan ontológiát teremtett, ahol, mint ez ma gyakran megtörténik, egy társadalmi kategóriából antropológiai lesz.²⁴ E koncepció következménye a harc a tárgyasulás minden formája ellen, melyet pedig Marx a fejlődés jeleként értékelt, olyan harc, melyet a totalitásként felfogott proletár osztálytudatnak kell irányítania. Ebben a rendszerben a proletár osztálytudat a hegeli világszellem szerepét tölti be és egyfajta mítosszá válik, amely a pártban és vezetőiben ölt testet. Ebből a szempontból nem nehéz észrevenni a lukácsi gondolkodás folyamatosságát, amely nemcsak filozófiai tanulmányain, hanem forradalmi tapasztalatain is nyugodott.

Csak később változtat ezen az álláspontján és nemcsak filozófiai, hanem történelmi szempontból is. *Önkritika*²⁵ című írásában tévesnek minősíti a pártról vallott azon felfogását, melyet a *Párt és osztály*²⁶ című cikkében fejtett ki 1919-ben. Véleménye

²³ Aktivizmus, avagy a kultúrájában forradalmasított ember. *Ifjú Proletár*, 1919. július 20.

²⁴ Vö. Lukács György: Marxista fejlődésem 1918–1930. In: Lukács György: *Történelem és osztálytudat*. Bp. 1971. 695–738. old.

²⁵ Lukács György: *Önkritika*. Proletár (Wien), 1930. augusztus 12. Újabb közlése: L. Gy. *Történelem és osztálytudat*. Bp. 1971. 59–63. old.

²⁶ Lukács György: *Párt és osztály*. Eredeti címe: A proletáregység helyreállításának elméleti jelentősége. In: *Az egység okmányai*. Bp. 1919. 17–24. old. – MUK 223–229. old.

szerint a Magyar Tanácsköztársaság által elkövetett hibák egyike az volt, hogy a szociáldemokrata és a kommunista párt egyesülésekor ez utóbbi még nem volt kellően szervezett. A kommunisták azt hitték, hogy a proletár állam betöltheti a párt funkcióit és elhanyagolták a politikai harcot a szociáldemokrata jobboldal ellen. Lukács maga is, mintegy a proletár osztályöntudat folyományaként, önálló párt nélkül látta megvalósíthatónak a proletariátus győzelmét. Ez a kritika kapcsolódik a lenini bírálathoz, aki a Magyar Tanácsköztársaság bukását nemcsak nemzetközi elszigeteltségének tulajdonította, hanem a párt gyengeségének, azoknak az ingatag elemeknek, akik elárulták a proletariátus diktatúráját.

Ennek az önkritikának végső konzekvenciáit azonban csak 1929-ben vonta le az ún. Blum-tézisek megfogalmazásakor, amikor már nem proletárdiktatúra, hanem egy demokratikus diktatúra megteremtését javasolja Magyarországon, vagyis egy lassabb ütemű fejlődés mellett foglal állást. Ebben az időben már távol állt a messianista szektarizmustól és a népfront politika előfutáraként lépett fel.²⁷

Ami a Tanácsköztársaság idején folytatott kulturális tevékenységet illeti, Lukács erre több alkalommal visszatért, különösen 1945 után. 1952-ben a kommunisták és a szociáldemokraták közti ellentétet emeli ki, amit még súlyosbított a kommunisták balossága. Hangsúlyozza a kultúrpolitikának az irodalmi és művészeti áramlatok iránt tanúsított nyitottságát. Szembeszáll a jobboldali szociáldemokraták azon kísérletével – ahogyan szembeszáll Kassákkal és csoportjával is –, akik saját irányzataikat akarták a diktatúra hivatalos művészetének deklarálni. A Kassák-féle, általa „formalista-futurista”-nak minősített irányzattal kapcsolatban ezt írja: „A szocdemek elleni ideológiai harcot rendkívül megnehezítette, hogy egyrészt a kommunisták tekintélyes része (természetesen magamat sem véve ki) ebben az időben erős „baloldali” elhajlásokat mutatott ideológiai kérdésekben. Még erősebben nyilvánult meg ez a „baloldali” irányzat a velünk időlegesen együttmenő értelmiségnél. Így a Kassák-csoport, mely pártunk februári üldöztetése idején elbújt az „örök forradalom” jelszava mögé, a diktatúrában azzal a követeléssel lépett fel, hogy formalista-futurista művészetét tekintsük a diktatúra „hivatalos” művészetének és nyomjunk el minden más irányzatot. Világos, hogy a szocdem kultúrpolitika lapos, opportunistá, nyárspolgári jellege ellen vívott harcot az ilyen fellépések nagyon megnehezítették. A népbiztosság igyekezett kétfrontellenes harcot létrehozni, de ezt az alapjában helyes vonalat nem tudta mindig helyesen és következetesen végrehajtani.”²⁸ Lukács itt ismételtelen visszatér a párt gyengeségének problémájára, de leszögezi, hogy a kultúrpolitikában – a szociáldemokrata támadások ellenére is – sikerült a kommunista koncepciót érvényesíteni.

1969-ben a Tanácsköztársaság elméleti gyengéire hívja fel a figyelmet, hangsúlyozva, hogy a diktatúra vezetői Lenin alig néhány írását ismerték. A kultúrpolitikát illetően kiemeli az értelmiség támogatását és a szervezésben betöltött szerepét. Úgy véli, hogy a kultúrpolitika igen széles népi bázissal rendelkezett. „Amennyiben a proletárdiktatúrának

²⁷ Tézisrövidítés a magyar politikai és gazdasági helyzetről s a KMP feladatairól. Lukács György írása. Közzétette Szabó Ágnes. Párttörténeti Közlemények, 1975. 4. sz. 156–207. old. Vö. Lukács György: Marxista fejlődésem 1918–1930. I. m. 726–732. old. Lásd még Hermann István: Lukács György gondolatvilága, Bp. 1974. 180. old.; A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Bp. 1972. 263. old.

²⁸ A Tanácsköztársaság kultúrpolitikája. Irodalmi Újság. 1952. március 27. 5. old.

a kultúra területén hatása és tradíciója van, amit folytatni lehet, az éppen ez a széles népi alap. Népi alatt azt értem, hogy az ország legjobb és leghaladóbb erőit fogta össze, mégpedig úgy, hogy kísérletet tett arra, hogy egyrészt megőrizze a legszigorúbb és legmagasabb rendű szakszerűséget – ha az ember Bartókra és más kiváló emberekre hivatkozik, akkor ez látnivaló –, másrészt elkerüljön mindent, ami a kultúra bürokratikus igazgatása felé vezet.”²⁹ Lukács megerősíti, hogy a Tanácsköztársaság lehetővé tette minden művészeti irányzat kibontakozását és nem engedte, hogy egyik vagy másik irányzat monopóliumhelyzetbe kerüljön a kulturális életben. Ez alkalommal nem emeli ki azokat az éles belső ellentéteket, melyek a kultúra területén szembeállították a szociáldemokratákat és a kommunistákat és Kassákhöz is kevésbé szigorú. Felhasználja viszont az alkalmat, hogy szembeállítsa ezt a gyakorlatot az 1948 után kibontakozott szektás kultúrpolitikával.

Ezek a megállapítások, melyeket a körülmények nyilvánvalóan színezték, bizonyítják, hogy Lukács mindig szolidaritást vállalt a Tanácsköztársaság politikájával, és hogy soha nem bánta meg abban való részvételét, sőt egyedülálló, nemzetközi jelentőségű kísérletnek tekintette. De nem is a nosztalgia kerekedett felül benne, amikor azt elemezte, hiszen gondolkodását mindig a fejlődés új tendenciáira való gyors reagálás jellemezte.

²⁹Nyilatkozat a Tanácsköztársaságról. Társadalmi Szemle, 1969. 3. sz. 15–17. old.